

селі: матір русначка, отець руснак, але діти по-словенськы – не є того, штоби то мало быти.

Фундаментальність таких категорій ідентичності, як ‘народ’ і ‘мова’, виявляється у спосіб взаємної трансляції ціннісних домінант від старшого покоління молодому і навпаки, – від молодого до старшого: *Син кричить, же «Мамі, не бесідуйте з онуками по-словенськи, а бесідуйте по-руснацьки, в мене дома говориться лем так».*

Отже, мова є стрижнем конструювання ідентичності носіїв лемківських говірок Словаччини. У наративах об’єктивується усвідомлення спільнотою опосередкованості власної екзистенції мовним життям.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-372-2-11>

Ю. КУРИЛОВА

Запорізький національний університет

ТОПКА «ВОЄННОГО КОЛА» В ПОЕТИЧНИХ ЗБІРКАХ Я. ЧОРНОГУЗ

Війна та процеси політичної, соціальної, історичної трансформації спричинили відповідні зміни в сучасному літературному процесі: сформувався феномен фронтової поезії, яку творять автори, що служать у лавах Збройних Сил України й безпосередньо беруть участь у воєнних діях. Ці тексти містять проєкції екстремального досвіду й створюють прецедент «нового мімезису». «Будь-який продукт діяльності людини – це не що інше, як наслідок процесу тілесно-духовного чи духовно-тілесного продукування, позаяк духовність становить не щось трансцендентне стосовно тілесного, а лише специфічну складову всього, сказати б, тілесного комплексу – складову, яка так само, як погляд чи дотик, неможлива без тіла – це з одного боку, а з другого – це складова, яка так само, як погляд чи дотик, зумовлюється змістом та досвідом усього тіла», – стверджує Ф. Штейнбук [8, с. 59]. Поезія військових

має особливу якість – ефект присутності й особливий вплив на читача, адже передумовою сприйняття стає знання про реалії, які закладені в топіці текстів. Автобіографізм таких творів – один із найважливіших фокусів дослідницької уваги – дає можливість інтерпретувати синестезію смислів у більш глибоких вимірах суті словесного мистецтва: кореляція реальної дійсності й символічні проєкції, принципи індивідуальної й колективної рецепції. Образна парадигма війни, яка формується в корпусі сучасних різножанрових текстів про війну, спричиняє пошук відповідних методологічних стратегій, об'єктів дослідження, що дають можливість зрозуміти напрямки еволюції письма.

Оскільки поетичні збірки Я. Черногуз надруковані відносно нещодавно: «Як вигинається воєнне коло» (2020) та «[dasein: оборона присутності]» (2023), – особливого резонансу в критичній рефлексії поки що не набули. Здебільшого – це короткі, але змістовні відгуки в мережевих медіа, які подають матеріали щодо знакових подій в українському літературному процесі (інтерв'ю з військовими-письменниками), анотації на сторінках видавництва, передмови. Цінні спостереження висловлені в передмовах Т. Лютого [3] й В. Кебуладзе [2], які акцентують роль і вплив тілесного досвіду в формуванні специфічного мовлення й суб'єктивності поетичних текстів Я. Черногуз, яка означається як «медитативність» [3, с. 5] і потреба «живої тілесної присутності» [3, с. 6]. Інтенсивність досвіду життя на війні визначає своєрідний «осмос» життя й тексту, а також індивідуальні психосемантичні параметри моделювання образних структур.

Н. Гаврилюк, аналізуючи декілька поезій Я. Черногуз, актуалізує поняття «поезії свідчення», «прожитої поетики» [1, с. 275], аналогічно апелюючи до мовлення через досвід і «жіночого проживання війни» [1, с. 276]. В одній із своїх публікацій (готується до друку) уже звернула увагу на специфіку змістових параметрів збірки (війна як внутрішня перспектива і *modus vivendi*), а також структурно-семіотичні особливості текстів поетки: у ній акцентована присутність особливості – детермінація змістоформи текстів і збірок загалом символікою кола, яка органічно оформлює процес ініціації ліричної героїні. Отже, важливим аспектом, який дає можливість

інтерпретувати специфічну сутність саме жіночого досвіду війни, – є семантика образу воєнного кола, на проявленні якої варто зупинитися детальніше.

Коло – давній багатовимірний символ, що акумулює численні змісти, фіксовані на ранніх етапах людського існування. Це насамперед відображення просторових співвідношень, знаки стихій і небесних тіл, а також і форма для трансляції психологічних субстанцій (душа, емоції тощо). В історії культури саме коло вважається жіночим символом, пов'язується з ідеєю захисту, рівності, неієрархічності [5, с. 37]. Додаткові конотації в символіці накреслюються при поєднанні кола з квадратом: *Небо, яке огортає Землю; зв'язок душі й тіла* [4, с. 93]. Рух космічної енергії відтворений у сполученні рівностороннього хреста в колі: цей культовий знак можна знайти в багатьох езотеричних і релігійних традиціях, які у такий спосіб передають рефлексії про явище безсмертя.

Специфіку жіночого мовлення авторки не варто безпосередньо пов'язувати з «жіночністю» символіки кола, проте в її текстах можна виокремити певні маркери, які засвідчують варіацію смислів, що апелюють до такої історико-культурної традиції. Символічне ототожнення коловороту життя, зміни дня й ночі, мерехтіння життєвих сенсів, протяжності простору й вічного тривання матерії засвідчує перший вірш «Воєнна тиша» збірки «Як вигинається воєнне коло»: *«Заходить сонце моє. / Темне сонце моє заходить за скелю, / Ніби за тишу»; «Тиша приходить гучно, ніби кількасотлітня / Безперервна війна»* [7, с. 9].

Можна виокремити низку семіотичних параметрів, у яких варіюється семантика кола через субститути або суміжні концепти, у лексемах *«Тиша – Війна – Вічність – Смерть – Сонце – Світ – Планета – Країна»*, які складають своєрідне «лексико-семантичне поле» цілісності – простору військового кола, до якого долучається лірична героїня (авторка). Передостання строфа цього вірша є проєкцією телеології змістової канви збірки – прийняття кола, остаточне усвідомлення свого призначення, індивідуальна відповідальність: *«Береш на руки те, що належить узяти. / Береш за руку того, кого мусиш узяти. / І йдеш туди, де вже ходжено, і*

куди досі / Треба комусь іти» [7, с. 10]. Ці мотиви повторюються й у прикінцевому вірші збірки, своєрідно завершуючи множинні процеси ініціації ліричної героїні – як жінки, що знайшла своє відображення в почуттях до чоловіка; як людини, що зрощується плоттю з військовою спільнотою; як людини, що усвідомлює причетність до певної локалізації – історичної, географічної, політичної.

Майже кожен вірш збірки «Як вигинається воєнне коло» містить варіацію цієї багатопланової семантики, яка виявляється на різних рівнях поезики творів – мотивами, інтертекст, образні структури. Відповідно до назви збірки, семантика кола корелює із воєнною топикою – безпосередньо чи опосередковано. Наприклад, у вірші «Бинтар» цей синтез масштабується до метаісторичного виміру: *«а тоді бинтар спускається з гір / та й спроквола оперезує бинтом на храмі / хрест / який перевершило коло»* [7, с. 13]. Місто Пергам, яке згадується в ньому, – маркер, який відсилає до певних віх історії християнства і формує певні напрямки контекстуального й асоціативного осмислення цього твору, адже місто згадується в Новому Завіті як одна із семи церков Апокаліпсису, у якій розташований «престол сатани» (Одкр. 2:13). В історії культури це локус зустрічі язичництва й християнства, яке ставить за приклад таке сусідство як здатність Духу долати матеріальні обмеження. Один із відомих храмів Пергаму, Асклепійон, присвячений культу Асклепія – бога лікувальної справи, а колони цього храму, прикрашені зміями, стали символом медицини. У такий спосіб поєднуються і біографічний (досвід роботи в «Госпітальєрах» авторки), і аксіологічний контекст: вибір справи й вибір духовний. Внутрішня динаміка розгортання смислової парадигми й авторська стратегія стають зрозумілими через прочитання вірша «Загадка»: *«Я стану колом надвечір, надніч / Яким дихати будете ніби любов'ю / Якому байдуже, чи нема вас чи є»* [7, с. 18].

Тривалість ініціаційних процесів, випробування, які потрібно здолати ліричному суб'єктові для досягнення статусу, спроможність стати частиною спільноти акумулюються в образі кола, яке вигинається й інваріантами якого є «крейдяні кола» (ті, хто приїхали з війни), «коло з трьох боків як трилисник» (ті, хто їдуть на війну),

«аркан» (хто «колесить» по серцях тих, що їдуть на війну). Зрошення смислів на інтертекстуальному перетині (відсилання до вірша О.Забужко «Закон Архімеда») відкриває ще один ракурс осмислення – індивідуальний вибір, свобода й реалізація екзистенційного сценарію ліричної героїні з досягнення справжньої близькості («*Руш, руш чимдуж коло...*» [7, с.16]). Цей мотив формує основу сюжетності вірша «Чужі очі», у якому відчувається ремінісценції екзистенціалістської концепції комунікації, одним із аспектів якої є потенційна здатність суб'єкта відчувати вимір існування Іншого, що стає основою єднання спільноти.

Єдність може бути досяжною через посередництво іншої людини, яка в цьому випадку втілює архетип Провідника (посередника). Збірка авторки присвячена загиблому побратимові – Миколі Сорочуку, «Красному»: через вимір життя й смерті («смертеіснування») коханої людини триває процес самовизначення ліричної героїні («*І коло моє воєнне що лиш / вигиналося / замикається на вигині / твоєї шкіри*» [7, с. 26]). Дві збірки авторки, які зв'язані спільними мотивами, закономірно зорієнтовані на різні рівні усвідомлення єдності – громадянської й інтимної, які співвідносні та взаємозумовлені: у збірці [dasein: оборона присутності] особистісне розчиняється в колективному ([український dance macabre] [6, с. 72]; «*воно принесло на своєму голому тілі присутність / чорно-червоного кола*» [6, с. 77]).

Отже, багатопланова семантика кола в поетичних збірках Я. Черногуз є проєкцію різновимірною жіночого досвіду проживання воєнної дійсності, що засвідчує якісно нову форму міметичності словесної творчості – її можна аналізувати в подальших студіях, які присвячені аналізу відтворення досвіду межовості в сучасній українській літературі.

Література

1. Гаврилюк Н. Поезія фронтовиків: образи війни в поезії Ярини Черногуз. *Scientific Collection «InterConf+»*. Vol. 32(151). P. 274–285. URL : <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.04.2023.031> (дата звернення: 26.10.2023).
2. Кебуладзе В. Присутність: війна. *Оборона присутності: вірші*. Київ : Віхола, 2023. С. 7–15.
3. Лютий Т. Кола ліричних камлянь. *Як вигинається воєнне коло* : поет. зб. Харків : Фоліо, 2020. С. 5–6.

4. Полная энциклопедия символов / сост. В.М.Рошаль. Москва : АСТ; Санкт-Петербург : Сова, 2006. 515 с.
5. Уокер Б. Женская энциклопедия. Символы, сакралии, таинства ; пер. с англ. А. Егазарова. Москва : Астрель; АСТ: Транзиткнига, 2005. 638 с.
6. Черногуз Я. Оборона присутності: вірші. Київ : Віхола, 2023. 128 с.
7. Черногуз Я. Як вигинається воєнне коло: поет. зб. Харків : Фоліо, 2020. 127 с.
8. Штейнбук Ф. Тілесно-міметичний метод аналізу художніх творів: суперечлива апологія. *Слово і час*. 2008. № 12. С.56–66.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-372-2-12>

А. ЛЩИНІНА

Запорізький національний університет

ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ ДОСВІД ЖІНКИ НА ВІЙНІ У КНИЖІ Д. БУРОЇ ТА Є. ПОДОБНОЇ «ЛЮТИЙ ЛЮТИЙ 2022. СВІДЧЕННЯ ПРО ПЕРШІ ДНІ ВТОРГНЕННЯ»

Реалії сьогодення, пов'язані з початком повномасштабної війни в Україні, спричинили активний розвиток і поширення різних жанрів документальної літератури про війну, що потребують наукового вивчення.

Мета нашого дослідження – проаналізувати образи авторок через симбіоз фактично-біографічних та світоглядно-чуттєвих планів, спираючись на особливий екзистенційний досвід жінок у перші дні вторгнення на прикладі книги Д. Бурої та Є. Подобної «Лютий лютий 2022. Свідчення про перші дні вторгнення».

Книга містить у собі двадцять спогадів людей про перші дні війни. На сторінках видання ми знайомимось з історіями жінок різного віку, соціального положення, професій, географії проживання та перебування у відмінних життєвих обставинах. Усіх їх об'єднує одне – досвід переживання вторгнення Росії в Україну, початок війни.

У аналізованих нами текстах прослідковуються жанрові ознаки щоденника: документальність, ретроспективність, суб'єктивність. Дотримано формальних правил жанру: записи, мають хронологію і